

Cleriadus d'Asturies, una obra baxomedieval francesa nel so contestu históricu / *Cleriadus of Asturies, a late medieval French literary work in its historical context*

DAVID GUARDADO DIEZ

1. INTRODUCCIÓN

Ponthus et Sidonie y *Cleriadus et Meliadice* son dos testos lliterarios medievales franceses, probablemente rellacionaos ente ellos, nos que dellos personaxes asturianos tienen un papel protagonista y Asturies una presencia importante. Anque estes obres son bien conocíes polos estudiosos de la lliteratura borgoñona del sieglu XV (Bohler 2004) son cuasi desconocíes n'Asturies a pesar del so interés lliterariu y históricu.

El primeru d'ellos, datáu ente final del sieglu XIV y principiu del XV, tien como protagonista a *Ponthus*, el fíu d'un rei de Galicia que tres d'una llarga llucha contra los sarracenos recupera'l so reinu y cásase con una fía del rei de Bretaña, convirtiéndose asina nel soberanu d'esti país. Nesta obra tienen un papel importante'l tíu del rei de Galicia, *Patrice*, conde d'Asturies, y especialmente *Polidés*, fíu del conde y primu-hermanu del rei, un asturianu qu'acabará coronáu como rei d'Inglaterra.

Esta novela, que se considera una versión adaptada en prosa d'un testu anglo-normandu del sieglu XII, *Horn et Rimenhiold* –que, a la so vez, ta basáu en sagues nórdiques anteriores nel tiempu–, ye parte en Galicia del imaxinariu colectivu a través de les sos secueles na lliteratura o na música popular¹.

Sicasí, ye nel segundu d'estos testos, *Cleriadus et Meliadice*, nel que la presencia d'Asturies alquier un papel inda más protagonista.

2. CLERIADUS ET MELIADICE O CLERIADUS D'ASTURIES, REI D'INGLATERRA Y D'IRLANDA

2.1 «Había un conde n'Asturies»

Cleriadus et Meliadice ye una novela d'autor anónimu datada na primer

¹ El discu *Un galicien en Bretagne* del gaiteru Carlos Núñez, ta basáu nesta obra, asina como la novela de C. Méndez Ferrín *Bretaña, Esmeraldina*.

metada del sieglu XV, alreduro de 1440, cuando la Edá Media taba dando yá los aboquíos. Según Gaston Zink (1984), consérvense d'ella 11 manuscritos del sieglu XV y 5 impresiones feches ente los años 1495 y 1529, toos ellos espardíos anguaño en delles biblioteques de Francia, Gran Bretaña, Italia, Francia, Austria y los EEXX. La impresión d'Antoine Vérard de 1495, de la que se caltién una copia na Morgan Library de Nueva York, tien amás 35 grabaos onde se va describiendo de forma gráfica l'aición de la novela. En delles de les copies manuscrites el títulu de la obra ye *Cleriadus d'Asturies, rei d'Inglaterra y d'Irlanda*.

La trama de la novela entama n'Inglaterra, na corte del rey Phelippon, que viéndose vieyu y ensin descendencia masculina decide unviar un emisariu a Asturies, un país asitiáu a cuatro díes de navegación de les costes ingleses, pa pidí-y conseyu al conde que lu gobierna. «Había un conde n'Asturies, que yera un home bonu, valiente y sabiu pa toles coses» escribe l'autor desconocíu.

El fiu del conde d'Asturies, Cleriadus, un mozu de 22 años enllenu de virtúes y que rescampa cantando y danzando, acompaña al pá a la corte d'Inglaterra, onde conoz a Meliadice, la fía de Phelippon, una rapaza de 15 años de la que se namora. Cleriadus tien tamién grandes habilidaes pal combate y el propiu Phelippon ármalu caballeru mientres ta na corte inglesa.

Per otru llau, el rei d'España unvia los sos embaxadores a Asturies pa solicita-y al conde asturianu la mano de Maudonette, la so fía, y ésti concédeyla con gustu, polo que se celebra una boda na que Maudonette conviértese en reina d'España. Cleriadus asiste a la boda, después de pasar pela Viesca de les Aventures, y rescampa en tolos combates y xustes que se celebren n'honor de los contrayentes.

Darréu vemos como Cleriadus pasa per delles aventures que s'inxerten na trama de la novela: pelea con un lleón en Gales que resulta ser un caballeru portugués encantáu, lluchará col Felón ensin Piedá, midiráse col Caballeru Verde...

Mentanto, n'Inglaterra Thomas de L'Angarde, hermanastru de Phelippon, entama una conxura pa tomar el poder y acusa a Cleriadus y a Meliadice d'intentar matar al rei inglés, polo que Meliadice tien d'exiliase d'Inglaterra y, dada por muerta, fuxe a Asturies.

Tres derrotar a los sarracenos en Chipre, Cleriadus vuelve a Inglaterra, recupera'l poder y dexa a los sos dos primos, los tamién asturianos Amador y Palixés al frente del gobiernu. Consumíu pola murnia pola supuesta muerte de Meliadice vuelve a Asturies nun barcu nel que s'enrola como cocineru.

Yá na so tierra d'orixe, atopa a Meliadice, y tres de los festexos pola celebración del alcuentru, vuelven a Inglaterra pasando pela corte de Francia, onde son recibíos con tolos honores y agasayaos durante un mes.

Cuando aporten a Inglaterra, Phelippon dexa'l tronu y propón-y a Cleriadus el matrimoniu cola so fía, colo qu'esti pasa a ser el rei del país. Al final de la novela'l protagonista convertirás tamién en rei d'Irlanda y tomará posesión del tronu recibiendo'l reconocimientu de los señores locales, mientres que los sos primos Amador y Palixés convertiránse en soberanos de Granada y de Castiella respectivamente.

2.2. *La materia artúrica y otres característiques destacables*

Una de les característiques más destacaes d'esta obra ye la pervivencia de la materia artúrica nunes feches tardíes, desde la influencia d'esti xéneru ye especialmente importante nos sieglos XII y XIII. *Cleriadus et Meliadice* entama con una referencia directa al rei Arturo: «Depués del tiempu del rei Arturo y de los sos caballeros de la Mesa Redonda, hubo n'Inglaterra, que daquella llamábase Gran Bretaña, un rei de nome Phelippon».

Sicasí, ye una obra enxertada plenamente dientro de los criterios que sigue la novela borgoñona, y como'l restu d'obres de la so dómina, nun sigue los cánones marcaos pol *Chretien de Troyes*, pero la referencia a Arturo sí remite a la materia de Bretaña como estratexa narrativa, lo que supón –como dicíemos– una amuesa interesante de pervivencia d'esta. (Cfr. Amor 2009-2010).

2.3. *Clariodus: la versión escocesa*

Otru de los aspectos interesantes de *Cleriadus et Meliadice* ye la so importancia pa la lliteratura d'Escocia, yá qu'existe una versión en versu traducida al *scots* dende una copia n'inglés (según comenta l'autor de la mesma núm de los sos versos) –que nun se conserva–, y que sedría a la so vez una copia inglesa dende'l francés orixinal.

Clariodus, como se conoz esta versión escocesa, ye un testu datáu a principios del sieglu XVI que se convirtió nuna de les obres más populares na Escocia d'esi sieglu y que se considera un exemplu canónicu de la lliteratura escocesa cortesana (Stewart 1970; Wingfield 2011).

La difusión y gran popularidá de la obra inscribese dientro de la política de paz potenciada polos reis escoceses de la dómina Xacobo IV, V y VI qu'apostaben por aliances europees, daqué que favorez l'ambiente

d'entendimientu que tresmite la obra, y que contrasta con otros romances escoceses de la dómina que solíen centrarse en fechos militares (Szkilnik 2000).

L'argumentu y los personaxes nun varien muncho respecto al orixinal francés: el protagonista ye'l conde d'Asturies, *Estur Land* o *Estur cuntrie* nesta versión, y los personaxes y situaciones aseméyense abondo a la obra na que tien la fonte.

2.4. *Datación y contestu históricu*

Según Gaston Zink (*o.c.*) *Cleriadus et Meliadice* ha datase con seguranza primero de 1450, yá que nesi añu sabemos de xuru que circulaba un manuscritu de la obra. Zink apuesta por una fecha de composición alreduro de 1440, tanto per dellos detalles del vocabulariu que faen pensar nuna composición non anterior a los años centrales del reináu de Carlos VII de Francia (1403-1461), como pela trama, que según esti autor, ha rellacionase cola realidá histórica del momentu.

Pa defender la so tesis, Zink argumenta que nun momentu de la obra l'autor tien d'esplicar a los lleutores que nel tiempu que se ta narrando «el rei de Francia y d'Inglaterra yeren bonos amigos»; según Zink esta esplicación ye un indicativu de que'l testu ta escritu mientres la Guerra de los Cien Años qu'enfrentó a Inglaterra y Francia, na que participaron les principales potencies europees, y qu'acabó en 1453, aunque'l clima d'harmonía ente los dos reinos dexa entrever una innegable aspiración a la paz, polo que Zink apuesta polos años anteriores a les tregües que tuvieron llugar ente los años 1440 y 1449.

3. EL CONDÁU D'ASTURIES NEL CONTESTU EUROPÉU ENTE LOS SIEGLOS XIV-XV

Gaston Zink (*o.c.*) considera que la presencia d'un conde d'Asturies en *Ponthus et Sidonie* y *Cleriadus et Meliadice* ye una de les razones pa pensar que la segunda novela ye secuela de la primera. En cualquier casu, paeznos interesante reflexonar sobre por qué Asturies, que na obra cuenta con una corte asemeyada a la d'otros reinos que se mencionen na mesma y que nun ye una parte de Castiella o España, apaez en *Cleriadus et Meliadice* como un estáu condal, y non como un reinu, o como otra de les fórmules d'estáu medieval qu'apaecen na novela, como por exemplu un ducáu, o mesmamente como un Principáu —la condición que probablemente tenía ya Asturies nel momentu nel que la obra s'escribió—.

Pensamos que na cabeza del anónimu autor, y de los sos contemporáneos, la elección d'Asturies, y la elección d'un condáu como la

estructura política baxo la que se presenta la patria de Cleriadus, nun ye casual, y que la rellación de Francia con dellos personaxes históricos rellacionaos con Asturias nos años anteriores a la escritura de la novela pue apurrinos un contestu afayadizu pa entender esta elección.

3.1 *El condáu de Noreña na escena internacional*

Na segunda metá del sieglu XIV, Enrique II de Castiella tresformó'l señoríu más importante d'Asturies, el de Noreña, en condáu y dende esti condáu Alfonso Enríquez, fiu bastardu del rei y d'una noble asturiana, aspiró a controlar el conxuntu d'Asturies, cuestionando la integridá de la corona castellana y interviniendo activamente na política internacional nel contestu de la Guerra de los Cien Años. El conde don Alfonso, como lu llamen les cróniques del so tiempu, rebelóse delles veces contra la corona, pautó con ingleses y portugueses, buscó l'ayuda d'aragoneses y navarros, y condicionó la creación del Principáu d'Asturies en 1388 al establecer la corona castellana esta forma de control directu de los territorios condales rebeldes n'Asturies tres d'años de guerres civiles ente los partidarios del rei y los del conde (*cf.* Uría Maqua 1975: 177 y ss.).

Estes rebeliones tuvieron cierta repercusión na política europea de la dómina: el propiu rei de Francia foi árbritru nes disputes ente'l conde de Noreña y el rei Enrique III tres la tregua qu'entrambos pautaron en 1394 y que tuvieron la corte francesa como escenariu de les sos deliberaciones.

Alfonso Enríquez convirtióse en conde de Noreña –los historiadores nun tán d'alcuertu na data exacta– primero de 1372. Esti primer titular del condáu, na segunda metade del sieglu XIV enfrentóse primero col padre, el rei Enrique II de Castiella, y después colos sos dos socesores nel tronu de Castiella pola so pretensión de control sobre'l conxuntu del territoriu asturianu; y, tres d'un primer enfrentamientu en 1375, buscó en Francia l'apoyu del rei francés, del Papa que s'alcontraba n'Avignon y del reinu de Navarra.

Tamién a final del sieglu XIV, el cronista medieval francés Froissart fala nes sos Cróniques –erróneamente– del conde Enrique de Trastámara (que depués sedría Enrique II) como «Conde d'Asturies», un error cometíu probablemente al tracamundiar esti títulu col fechu de que'l conde de Trastámara yera señor de Noreña –non conde–, pola herencia recibida de Rodrigo Álvarez d'Asturies. Nel momentu nel que'l cronista escribe, Noreña sí yera yá un condáu qu' enxertaba bona parte del territoriu asturianu, lo que pudo condicionar el rellatu.

Uría Ríu (1979: 31-40) señala otru datu mui significativu: Enrique de Trastámara llevaba nel so sellu, col que firmó documentos na cancellería

francesa, les armes del señoríu de Noreña, que yeren un símbolu heráldicu territorial identificador de les tierres asturianas² heredáu de Rodrigo Álvarez d'Asturies, y que'l rei dexó d'usar cuando algamó'l tronu, pasando entós estes armes a Alfonso Enríquez y depués a los sos descendientes qu'asitiaron nel exiliu en Portugal, los Noronha.

El condáu asturianu de Noreña desaparez temporalmente en 1383, tres de la derrota d'Enríquez depués d'un levantamientu coordináu con Portugal nel que cuntó colos apoyos de los ingleses que controlaben la zona francesa de Gascuña. Pero en 1393 Alfonso Enríquez recupera'l territoriu y entama otra rebelión abierta qu'acaba cola so derrota y la toma de Xixón en payares de 1395. Ye entós cuando'l condáu desaparez como estructura política anque sabemos qu'Enríquez nun dexaría de reclamar la so recuperación hasta la so muerte.

3.2. *El condáu d'Asturies nel sieglu XV*

Les referencies al «condáu d'Asturies» trespasen les llendes del sieglu XV y algamen feches contemporanees a les de la redacción de *Cleriadus d'Asturies*.

Martín, ún de los fíos illexítimos d'Alfonso Enríquez, llegará a tener un papel mui importante al serviciu del rei de Francia, Carlos VII nel sieglu XV. El propiu rei francés defínelu nun documentu de 1459 como «el nuestro queríu y fiel conseyeru y chambelán, fíu del nuestro pariente, Henríquez, Conde d'Asturies» (Massiou 1846: 310).

Nel mesmu sen otru de los fíos d'Alfonso Enríquez, nesti casu llexítimu, apaec en documentos del Reinu de Navarra tamién nel sieglu XV como «Enrique d'Asturies, fíu del Conde don Alfonso».

Dende'l nuestro puntu de vista estos datos afiten la identificación de les tierres de Noreña, y del so condáu, col conxuntu d'Asturies na escena política internacional y ayuden a poner nel so contestu tanto les menciones a Asturies como a la so condición d'estáu condal.

² Estes armes figuraben nel escudu y sellu del primer Trastámara durante'l so exiliu de 10 años en Francia ente 1356 y 1366 nel que cuaya la so alianza col rei francés Carlos V, que se convierte nel so aliáu pal ascensu al tronu castellanu y nel qu'algamó dellos alcuerdos col rei de Francia que foron sellaos col escudu citáu. Los veros de la casa de Noreña, que caltuvo la casa de Nava y qu'anguaño apaecen recuperaos n'abondos escudos de conceyos asturianos, heréndenlos tanto Alfonso Enríquez como los sos descendientes exiliaos en Portugal tres de la desapaición del condáu, los Noronha portugueses que los siguen calteniendo. Recordamos tamién que'l propiu Xovellanos fala de que'l supuestu pendón d'Asturies primitivu nun ye otro que les armes de los Álvarez d'Asturies. La derrota d'Enríquez probablemente condenó la pervivencia de les armes de Noreña, identificaes como la marca d'un territoriu rebelde, como'l símbolu d'Asturies que fora primero.

BIBLIOGRAFÍA

- AMOR, Lidia (2009-2010): «Pervivencia de la materia artúrica en Cleriadus et Meliadice, roman de caballerías del siglo XV», en *Caballerías. Colección de libros dossiers*, Lilian Von del Walde y Mariel Reinoso (eds). Méxicu, Grupo Destiempos: 202-216.
- (2010): «Imágenes curiales en *Cleriadus et Meliadice*, roman en prosa borgoñón del siglo XV», en *Signum* 11/1: 297-315. [Ed. dixital].
- BOHLER, Danielle (2004): «Péninsule ibérique et îles de Bretagne: la géopolitique de l'imaginaire romanesque au XVe siècle», n'E. Bury y F. Mora (dirs.), *Du roman courtois au roman baroque*. París: 279-293.
- FROISSART, Jean (1988): *Crónicas*. Madrid, Ediciones Siruela.
- IRVING, David (ed.) (1830): *Clariodus: A Metrical Romance, printed from a manuscript of the sixteenth century*. Edimburgo, Maitland Club 9.
- MASSIOU, Daniel (1846): *Histoire politique, civile et religieuse de la Saintonge et de l'Anuis*. 3. París, Saintes.
- STEWART, A. M. (ed.) (1970): *The Complaynt of Scotland by Robert Wedderburn*. Edimburgo, Scottish Text Society.
- SUÁREZ FERNÁNDEZ, Luis (2003): *Principado de Asturias, un proceso de señorialización regional*. Madrid, Real Academia de la Historia.
- SZKILNIK, Michelle (2000): «A pacifist utopia: *Cleriadus et Meliadice*», en D. N. Baker (ed.), *Inscribing, the Hundred Years' War in French and English cultures*. Nueva York, State University of New York Press: 221-235.
- URÍA MAQUA, Juan (1975): *El conde don Alfonso*, n'*Asturiensia Medievalia* 2: 177-237.
- URÍA RÍU, Juan (1979): *El sello de los señores y condes de Noreña de la casa de Trastámara*, n'*Estudios sobre la Baja Edad Media asturiana*. Uviéu, Biblioteca Popular Asturiana: 31-40.
- WINGFIELD, Emily (2011): «*And He, That Did it Out of French Translait: 'Cleriadus' in France, England and Scotland, c. 1440-1550*», en *Neophilologus* 95: 649-660.
- ZINK, Gaston (ed.) (1984): *Cleriadus et Meliadice: Roman en Prose du XVe siècle*. Genève, Textes Littéraires Français.

